

ДО ПИТАННЯ ПРО СУТНІСТЬ ПРОЦЕДУР ПРИМИРЕННЯ В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Аналізується поняття «примирні процедури» в цивільному судочинстві. Обґрунтовується теза про те, що судова діяльність пов'язана з вирішенням і таких питань, які не завжди охоплюються поняттям «цивільний процес». Автор виступає проти розгляду примирних процедур як альтернативних способів вирішення спорів. У роботі аргументовано, що в особливостях предмета і метода правового регулювання, суб'єктного складу, мети виділення і правових наслідків здійснення слід шукати характерні ознаки процедур примирення.

Підсумком авторських міркувань про сутність примирних процедур є їх розуміння як урегульованих нормами цивільного процесуального законодавства послідовно здійснюваних під контролем суду дій посередника і осіб, що беруть участь у справі, а в необхідних випадках і самого суду, спрямованих на врегулювання спору мирним шляхом і закриття провадження у справі, а також досягнення цілей цивільного судочинства.

Ключові слова: примирні процедури, урегулювання спору, розгляд і вирішення цивільних справ, процесуальна діяльність суду, цивільне судочинство.

Горецкий О. В. К вопросу о сущности примирительных процедур в гражданском судопроизводстве

Анализируется понятие «примирительные процедуры» в гражданском судопроизводстве. Обосновывается тезис о том, что судебная деятельность связана с разрешением и таких вопросов, которые не всегда охватываются понятием «гражданский процесс». Автор выступает против рассмотрения примирительных процедур как альтернативных способов разрешения споров. В работе обосновывается, что в особенностях предмета и метода правового регулирования, субъектного состава, цели выделения и правовых последствиях осуществления следует искать характерные признаки процедур примирения. Итогом авторских рассуждений о сущности примирительных процедур является их понимание как урегулированных нормами гражданского процессуального законодательства последовательно совершаемых под контролем суда действий посредника и лиц, участвующих в деле, а в необходимых случаях и самого суда, направленных на урегулирование спора мирным путем и прекращение производства по делу, а также достижение целей гражданского судопроизводства.

Ключевые слова: примирительные процедуры, урегулирование спора, рассмотрение и разрешение гражданских дел, процессуальная деятельность суда, гражданское судопроизводство.

Goretskyy Oleg. To the question about the essence of conciliation procedures in civil proceedings

The article analyzes the concept of "conciliation" in civil proceedings. The author notes that not always the subjects of the disputed material legal relations interested in the distress disposal of their rights. In other cases, a much more important is the speed of resolution of the conflict, an understanding of the final value of the dispute resolution, saving of the normal relations for the future. In this regard, search of new techniques and methods of influence on social relations actualized, not only within the existing structure of conciliation agreement.

The researcher analyzes the existing research and development problems of conciliation procedures in civil proceedings. General in the context of concepts, which expressed, is the contradistinction or separation of conciliation procedures and the process of the consideration and resolution of civil cases. The understanding of the settlement agreement as a conciliation procedure or granting of the court by the new procedural obligations does not change the situation.

Key words: *conciliation, dispute settlement, consideration and resolution of civil cases, the procedural activity of the court, civil proceedings.*

Останнім часом значно підвищився інтерес фахівців до судових процедур. Чималою мірою це пов'язано з необхідністю оновлення цивільного процесуального законодавства, практика застосування якого виявила численні проблемні аспекти здійснення цивільної процесуальної діяльності суду і осіб, які беруть участь у справі. Одним з можливих інструментаріїв підвищення ефективності такої діяльності є судові примірні процедури, які давно ввійшли в коло об'єктів наукового аналізу зарубіжної правової науки і в певному сенсі уособлюють європейську правову традицію.

У вітчизняній цивілістичній доктрині проблемами форм врегулювання спорів, виходячи з власних предметів дослідження, займалися Ю. В. Білоусов, С. С. Бичкова, Н. Л. Бондаренко-Зелінська, К. В. Гусаров, О. В. Гетманцев, О. В. Дем'янова, В. В. Комаров, В. А. Кройтор, М. П. Курило, Ю. В. Навроцька, Ю. Д. Притика, В. І. Тертишніков, Г. П. Тимченко, О. С. Ткачук, С. Я. Фурса, М. М. Ясинок та ін. Однак ступінь осмислення поставлених питань ще не дозволяє говорити про їх логічну завершеність.

Не завжди суб'єкти спірних матеріальних правовідносин захищені у примусовій реалізації належних їм прав. В інших випадках більш важливим є швидкість вирішення конфлікту, розуміння кінцевої вартості виходу зі спірної ситуації, збереження для майбутнього нормальних взаємин. У такому сенсі очевидною є необхідність

пошуку нових прийомів і способів впливу на суспільні відносини, і не тільки в межах наявної конструкції мирової угоди. Ці обставини свідчать про зростання актуальності аналізу судових (примирних) процедур у цивільному судочинстві.

За свідченням Т. В. Сахнової, судовим процедурам у сучасному процесі належить провідне місце – не лише як головному критерію диференціації процесу, але й головному інструментарію його подальшого розвитку, набуття нової якості. Саме судові процедури здатні бути універсальним способом оптимального поєднання приватноправових і публічно-правових засад у методах судового захисту. За допомогою судових процедур забезпечується шлях до досягнення цивілістичним процесом внутрішньої гармонії¹.

Не можна не погодитися з наведеною думкою. І справа навіть не стільки у важливості визначення нових об'єктів (зрізів) вивчення цивільної процесуальної теорії. Теоретичні проблеми цивілістичної доктрини, які раніше мали для неї фундаментальний і принциповий характер, уже отримали своє вирішення або перебувають на етапі свого подальшого осмислення. Судові процедури, як нам вбачається, і в цьому ми згодні з Т. В. Сахновою, відкривають можливості пошуку і належного обґрунтування і не тільки диференціації цивільної процесуальної форми. Судові процедури є визначальним базисом розвитку публічно або приватно-правових концептів реалізації судової влади в цивільному судочинстві. Спробуємо на прикладі примирних процедур розгорнути свої міркування в цьому напрямі та обґрунтувати свою позицію.

Сьогодні навряд чи можна ствердно говорити про наявність сформованої цілісної системи знань про примирні процедури. Швидше, йдеться про початок формування як понятійно-категоріального апарату, так і інших елементів цієї системи. Для підтвердження цієї тези звернемося до наявних досліджень проблематики, що розглядається.

І. Ю. Захар'яшева однією з перших у сучасній процесуальній науці порушила питання про сутність примирних процедур, акцентуючи увагу, насамперед, на узгоджувальній діяльності учасників спору. На думку автора, у процесі здійснення цієї діяльності відбувається застосування правових засобів і, як наслідок, остаточне або часткове врегулювання спору, що перебуває у провадженні суду. Результатом такої діяльності є досягнення взаємоприйнятної угоди між сторонами у встановленому законом порядку².

Ю. С. Коляснікова також виходить із розуміння процедур примирення як діяльності суб'єктів конфлікту, а в необхідних випадках – і третьої особи, що сприяє примиренню, яка базується на законних і добровільних засадах і спрямована на мирне врегулювання конфлікту³.

На думку О. М. Здрок, сутність примирних процедур становить не вирішення спору сторін кимось третім (нехай навіть особою, яка обрана за взаємною згодою сторін) шляхом винесення обов'язкового для них рішення, а досягнення згоди. При цьому характерною особливістю примирних процедур є те, що у процесі їх застосування сторони повинні самі знайти взаємоприйнятний шлях вирішення конфлікту⁴.

Погляд на примирні процедури з точки зору процесуальної діяльності суду характерний для М. Л. Скуратівського. Учений-практик примирні процедури пов'язує з можливостями суду сприяти врегулюванню спору. Причому такі можливості повинні бути прямо передбачені процесуальним законодавством. До їх переліку дослідник відносить ті заходи, які спрямовані на закінчення справи миром і закриття провадження у справі⁵.

У юридичній літературі наявні й інші підходи до розуміння примирних процедур. Аналізуючи перспективи запровадження медіації у правову систему України, С. Я. Фурса вважає, що процедури примирення існують до виникнення цивільних процесуальних відносин, а в самому процесі виражені через можливість укладення мирової угоди⁶. Д. Л. Давиденко примирним процедурам взагалі відводить досить невизначену сферу застосування, називаючи їх засобами врегулювання спорів на умовах, прийнятних для обох сторін⁷.

Низка авторів концентрує свої зусилля на характеристиці поняття «примирення». Зокрема, С. В. Лазарев визначає примирення як досягнуту при проведенні певних процедур ліквідацію спору (розбіжностей) сторін. Цей стан – результат або врегулювання спору самими сторонами, або вирішення юрисдикційним органом, або добровільного задоволення вимог чи відмови від претензій⁸.

А. Н. Кузбагаров у примиренні сторін вбачає соціально корисне правове явище, модель якого призначена для врегулювання приватноправових конфліктів як на досудовому етапі, так і тоді, коли порушено судове провадження щодо вирішення конфліктів. Метою

застосування даної моделі є відновлення мирних, партнерських відносин через використання прийомів і способів, як правило, ініційованих сторонами конфлікту⁹.

Наведені визначення є досить показовими для оцінки сучасного стану наукової розробленості проблеми. Спільним у контексті цих суджень є деяке протиставлення чи навіть відокремлення примирних процедур і самого процесу розгляду та вирішення цивільних справ. Не змінює ситуації і розуміння мирової угоди як примірної процедури або надання суду нових процесуальних обов'язків.

На нашу думку, наведені вище характеристики примирних процедур відображають наявну й сьогодні відмінність у поглядах на сутність правової процедури та юридичного процесу. Виявлені розбіжності свого часу стали підставою для тривалої дискусії про так званий широкий предмет цивільного процесуального права. І хоча полеміка, яка розгорнулася на сторінках юридичної преси, засвідчила можливе різноманіття предмету цивільного процесуального права, однак, так і не було досягнуто розуміння того, що і судова діяльність часом пов'язана із вирішенням таких питань, які не охоплюються поняттям «цивільний процес». Підсумком наукових дискусій стала, щонайменше, відсутність яких-небудь розробок проблеми судових процедур у цивільному судочинстві.

Намагаючись знайти пояснення або переосмислити навні напрацювання, ми знову повертаємося до моделі цивільного судочинства, що склалася історично в умовах вітчизняного досвіду законотворчості. Як підкреслюють дослідники, для вітчизняної правової традиції характерним є розуміння цивільного процесу як інституціонального явища. Інституціональність процесу передбачає пріоритет об'єктивно-публічного критерію – регулювання об'єктивним правом структури і впорядкованої послідовності процесуальних інститутів. Звідси – нормативістське розуміння судового захисту і правосуддя як виключно публічно-владної діяльності. У своєму крайньому вираженні це призводить до диверсифікації процесу, що ускладнює шлях до судового захисту і не дає можливості розвиватися новій якості цивілістичного процесу в нових суспільних і правових реаліях.

Навпаки, процедурний розвиток цивільного процесу передбачає акцентування приватноправових методів регулювання, що зовні виражається в різноманітті судових процедур всередині (та за межами)

процесу, вибір яких здебільшого базується на пріоритеті волевиявлення заінтересованих осіб. Таким чином, критерієм внутрішнього розвитку процесу стає не публічний, а приватний компонент¹⁰.

Усе це не може не накладати відбиток на сприйняття примирних процедур. Треба зазначити, що найчастіше про примирні процедури йдеться в контексті несудових форм захисту цивільних прав. О. М. Здрок у цьому зв'язку небезпідставно зазначає, що, незважаючи на досить активне використання, термін «примирні процедури» залишається в науці невизначеним. Примирні процедури зазвичай розглядають як альтернативні способи вирішення спорів¹¹.

Усе це спонукає нас підійти до аналізу примирних процедур із наступних позицій. Перше, що характеризує примирні процедури – це те, що вони завжди складаються з послідовно здійснюваних дій суб'єктів права. У цьому виявляється їх деяка спільність з іншими правовими процедурами. Ці дії суть відносин, що складаються у процесі здійснення примирних процедур. Важливо зазначити, що дії учасників процесу щодо врегулювання спору повинні відбуватися в межах прав і обов'язків, що належать вказаним суб'єктам. Водночас права і обов'язки є формою, у якій існують правовідносини щодо врегулювання спору.

Примирні процедури характеризує і мета їх закріплення – врегулювання спору. Примирні процедури завжди спрямовані на врегулювання спору мирним шляхом. Причому слід уточнити, врегулювання такого спору, який вже перебуває на розгляді суду¹². І це друга характерна ознака примирної процедури. Відносини влади і підпорядкування характерні для правовідносин з участю суду. Звідси здебільшого і імперативний метод правового регулювання цивільних процесуальних правовідносин. У відносинах же примирення сторін владний характер діяльності суду не має вирішального значення. На перший план виходять рівність сторін, свобода вибору судових процедур, розпорядчі правомочності сторін. Як наслідок, переважна дія диспозитивних засад у правовому регулюванні суспільних відносин. Сторони самостійно визначають умови врегулювання правового спору. Крім того, примирним процедурам властивий складний суб'єктний склад. Не в усіх випадках суд є основним суб'єктом правовідносин. Не виключені ситуації, коли крім діяльності суду і осіб, які беруть участь у справі, необхід-

ною буде участь третьої особи, що сприяє врегулюванню спору. І це також можна вважати однією з ознак процедури, що розглядається.

Як правило, діяльність суду і учасників процесу підпорядкована вимогам цивільної процесуальної форми як гарантії винесення законних і обґрунтованих судових рішень. Для примирних процедур це положення має лише частково правильний характер. Мова йде про менш формалізований порядок здійснення процедури примирення, більшу свободу суб'єктів спору, хоча і в такій послідовності та з додержанням таких термінів, які визначені нормами цивільного процесуального законодавства.

Таким чином, в особливостях предмету та методу правового регулювання, суб'єктного складу, мети виділення і правових наслідків здійснення необхідно шукати характерні ознаки процедур примирення. Правові відносини, які виникають у процесі примирення сторін, дозволяють розглядати їх як систему, яка хоча й існує в межах єдиних складних цивільних процесуальних відносин.

Підсумком авторських міркувань про сутність примирних процедур є їх розуміння як урегульованих нормами цивільного процесуального законодавства послідовно здійснюваних під контролем суду дій посередника та осіб, які беруть участь у справі, а в необхідних випадках і самого суду, спрямованих на врегулювання спору мирним шляхом і закриття провадження у справі, а також досягнення цілей цивільного судочинства.

1. *Сахнова Т. В.* Процедуры в цивилистическом процессе (nota bene к будущему) // *Teise*. 2009. С. 26. **2.** *Захарьяцева И. Ю.* Примирительные процедуры в арбитражном процессуальном законодательстве Российской Федерации (концептуальные основы и перспективы развития): автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Саратов, 2005. С. 7. **3.** *Колясникова Ю. С.* Примирительные процедуры в арбитражном процессе: дис. ... канд. юрид. наук. Екатеринбург, 2009. С. 11. **4.** *Здрок О. Н.* Примирительные процедуры в гражданском судопроизводстве: понятие, классификация, тенденции развития (на примере Республики Беларусь) // *Вестник гражданского процесса*. 2012. № 1. С. 182. **5.** *Скуратовский М. Л.* Арбитражный процесс: Учебник / под ред. В.В. Яркова. Москва: Волтерс Клувер, 2004. С. 301. **6.** *Фурса С. Я.* Медіація в Україні: актуальні питання теорії і практики та необхідність законодавчої регламентації // *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2014. Вип. 1 (99). С. 5-7. **7.** *Колясникова Ю. С.* Цит. работа. С. 20. **8.** *Лазарев С. В.* Мирное соглашение в гражданском судопроизводстве: дис. ... канд. юрид. наук. Екатеринбург, 2006. С. 34. **9.** *Кузбазаров А. Н.* Примирение сторон по кон-

фликтам частноправового характеру: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Санкт-Петербург, 2006. С. 11. **10.** Сахнова Т. В. Цит. работа. **11.** Здрок О. Н. Цит. работа. **12.** Колясникова Ю. С. Цит. работа. С. 26, 29.

Goretskyy Oleg. To the question about the essence of conciliation procedures in civil proceedings

The article analyzes the concept of "conciliation" in civil proceedings. The author notes that not always the subjects of the disputed material legal relations interested in the distress disposal of their rights. In other cases, a much more important is the speed of resolution of the conflict, an understanding of the final value of the dispute resolution, saving of the normal relations for the future. In this regard, search of new techniques and methods of influence on social relations actualized, not only within the existing structure of conciliation agreement.

The researcher analyzes the existing research and development problems of conciliation procedures in civil proceedings. General in the context of concepts, which expressed, is the contradistinction or separation of conciliation procedures and the process of the consideration and resolution of civil cases. The understanding of the settlement agreement as a conciliation procedure or granting of the court by the new procedural obligations does not change the situation.

The author assumes that in the characteristics of conciliation procedures reflected the difference in views on the essence of the process of law and the legal process. It is noted that the differences manifested in due time became the basis for a lengthy discussion about the so-called broad subject of civil procedural law. The author proves that the judicial activities associated with resolution of such issues, which are not always covered by the concept of "civil proceedings".

The author opposes against consideration of conciliation procedures as an alternative ways of dispute resolution. The study argues that the in specific of: object and method of legal regulation, the subject composition, the purpose of excretion and the legal consequences of the implementation, we should look for characteristic signs of conciliation procedure. Emerging during the conciliation process legal relationships allow us to consider them as a system, although existing in a single complex of civil procedural relations.

The outcome of the authors reasoning about the nature of conciliation procedures is understanding of such procedures as consistently made actions under the supervision of a court which made by mediator and persons involved in process which are regulated by rules of civil procedure law, or actions made by court itself where it is necessary. This action are aimed at resolving the dispute peacefully and termination of the proceedings, as well as the achievement of the purposes of civil proceedings.

Key words: conciliation, dispute settlement, consideration and resolution of civil cases, the procedural activity of the court, civil proceedings.